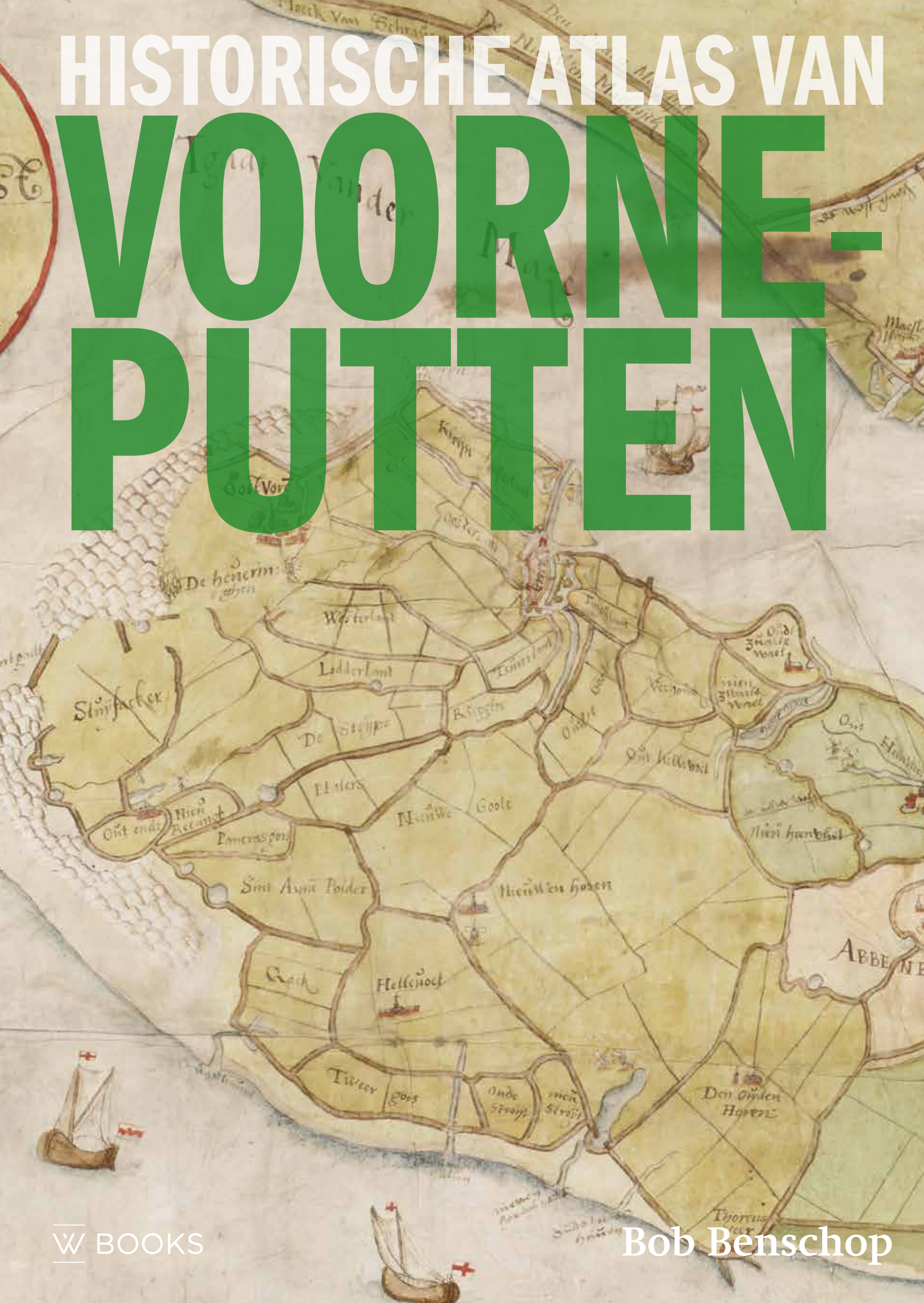

HISTORISCHE ATLAS VAN VOORNE- PUTTEN

CAARTE VANDE POLDE

3 M A 3 3
 Gooise

Ich heb deze polder van de Ruggen-Adeligen en de Goutzen in de Gooise Polder in de Oude jaer ende Goutzenlandt in de jaer 1710 hebbe den Goutzen lande ende naar welker Regteringe de Polderingen, Goutzenlandt ende de Sluys van den Goutzen lande vordelinge; ende is de Regteringe de Goutzen lande N. 1. vordelinge met twee honden Velt landt vordelinge bewaert in de de Waarheit deyn getyckheit op den 10. Juny 1777.

Inhoud

Inleiding 7

Deel I

Het ontstaan van de Eilanden (tot 1421) 8

- 1.1 Geologische historie van Voorne-Putten 10
- 1.2 De eerste nederzettingen achter de duinen 12
- 1.3 De Heren van Voorne beschermen hun land 14
- 1.4 Schadelijke gevolgen van het moeren 16
- 1.5 De ontwikkeling van het eiland Putten 18
- 1.6 Littekens in het landschap 20

Deel 2

De contouren vastgelegd (1421-1600) 22

- 2.1 Kerktorens in het landschap 24
- 2.2 Het boerenleven op Voorne-Putten 26
- 2.3 Veerverbindingen tussen de eilanden 28
- 2.4 De verdediging van de steden 30
- 2.5 De ondergang van het Oude Land van Putten 32
- 2.6 De handelsoorlog tussen Brielle en Dordrecht 34
- 2.7 Een militaire kaart uit de Tachtigjarige Oorlog 36
- 2.8 Een gevluchte pater herinnert zijn geboortestreek 38

Deel 3

Het beheer over de polders (1600-1700) 40

- 3.1 De baljuw en leenmannen van Voorne 42
- 3.2 Zandverstuivingen rond het Windgat 44
- 3.3 Buitenlandse investeerders op Voorne-Putten 46
- 3.4 De Admiraliteit ontdekt de Hellevoetse sluijs 48
- 3.5 Van uitwateringssluis tot marinehaven 50
- 3.6 Een voetpad en een vaart 52
- 3.7 Het kanaal dat nooit gegraven werd 54
- 3.8 De verdedigingswerken van Brielle 56
- 3.9 De zeemeermin van Zwartewaal 58
- 3.10 Oprichting van de Generale Dijkage van Voorne 60
- 3.11 Het ongerepte landschap van Voorne 62
- 3.12 Het Putse Kerkhof en het Spui 64
- 3.13 Zandplaten groeien uit tot het eiland Rozenburg 66

Deel 4

De Kaartboeken (1700-1800) 68

- 4.1 Het ambachtsherenhuis van Heenvliet 70
- 4.2 Het Kaartboek van Voorne 72
- 4.3 Meestoven en eendenkooien 74
- 4.4 Maritieme historie in Hellevoetsluis 76
- 4.5 De Ring van Putten in kaart gebracht 78
- 4.6 Rond de Kom van Abbenbroek 80
- 4.7 De verkoop van de ambachtsheerlijkheden 82
- 4.8 Agrarisch leven in Zuidland 84
- 4.9 De galg in de polder Velgersdijk 86
- 4.10 De landmeterinstrumenten als decoratie 88
- 4.11 'Dien onnatuurlijke Rivierbedervende Beer' 90
- 4.11 De tegenwoordige staet van Voorne-Putten 92
- 4.12 Hellevoetsluis in de achttiende eeuw 94
- 4.13 De invloed van getijstromingen 96

Deel 5

Moderne infrastructuur (1800-1900) 98

- 5.1 Het revolutionaire Droogdok 100
- 5.2 Tot Nut en Groot Gerijf: De Rijksstraatweg, 1806 102
- 5.3 De kaartenmaker die een vaargeul ontdekte en minister werd 104
- 5.4 De aanleg van het Kanaal door Voorne 106
- 5.5 De introductie van het kadaster 108
- 5.6 Voorne-Putten in de negentiende eeuw 110
- 5.7 De Grindweg Brielle – Nieuw-Beijerlandse veer 112
- 5.8 De inpoldering van de Welplaat 114
- 5.9 De opkomst van Oostvoorne als badplaats 116
- 5.10 De Rozenburgse grienden als werkverschaffingsproject 118
- 5.11 De verdediging van Voorne-Putten 120

Deel 6

Onherkenbaar veranderd (1900-2000) 122

- 6.1 De ontsluiting van de eilanden 124
- 6.2 In staat van verdediging tijdens de Eerste Wereldoorlog 126
- 6.3 De streek komt onder spanning 128
- 6.4 De inundatie tijdens de Tweede Wereldoorlog 130
- 6.5 De verloren strijd tegen het water 132
- 6.6 Een wereldwonder van de moderne tijd 134
- 6.7 'Om het fraaie en ongerepte landschap van Voorne niet ten offer te laten vallen' 136
- 6.8 Van water naar land 138
- 6.9 De invloed van de Rotterdamse haven 140
- 6.10 Het platteland gaat op de schop 142

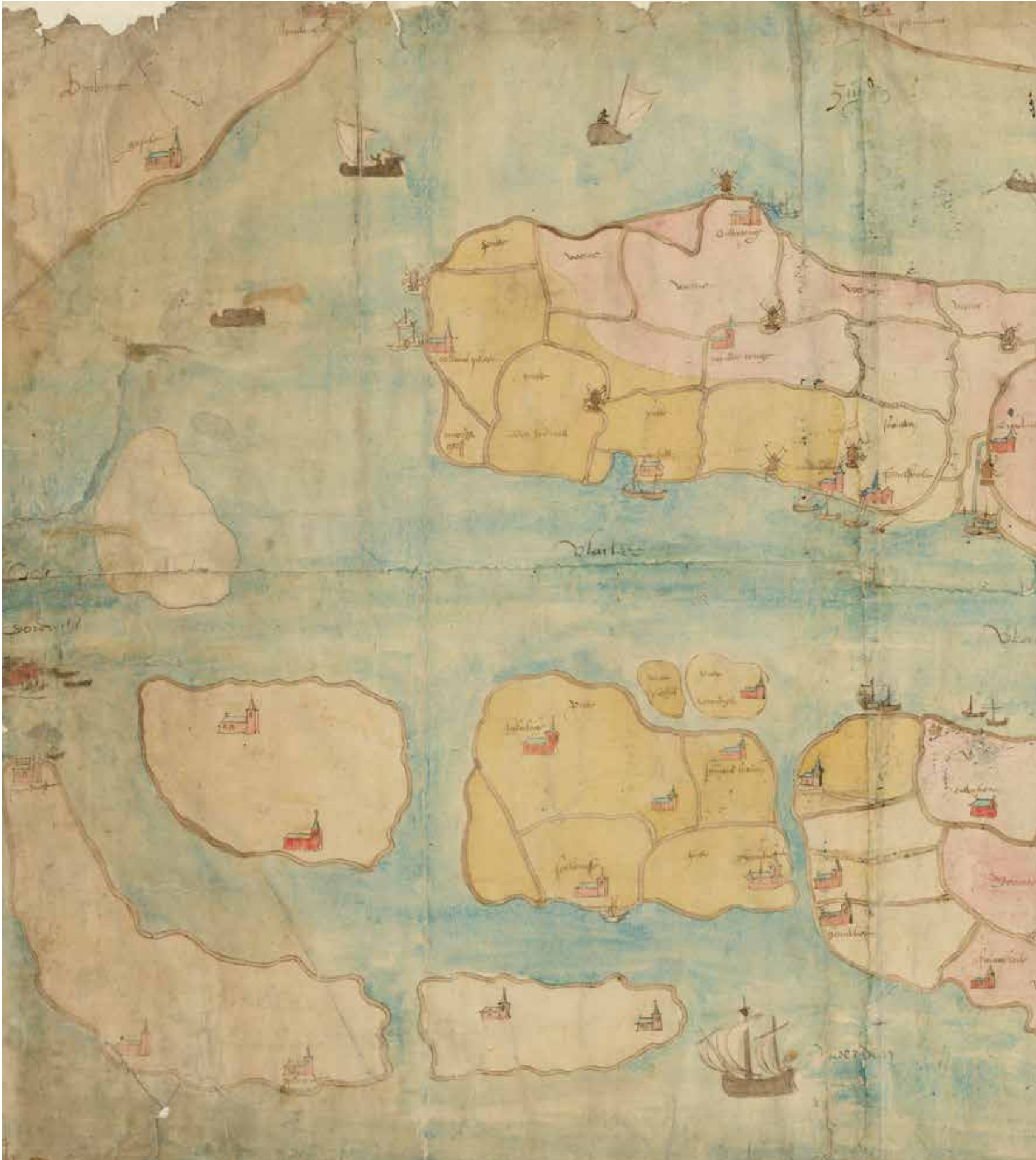
Nawoord 144

Caarte van de Polder van Ruggé | 1696 | Heijman van Dijck (landmeter en tekenaar), J. Stemmers (graveur), Jan Luiken (kunstschilder en etsen) | Vervaardigd in opdracht van de Generale Dijkage van Voorne | Stadsarchief Rotterdam, Archief van de Generale Dijkage van Voorne, inv.nr. 119

Pagina 2 & 3: Kaart van de monding van de Maas (detail) | 1665 | Jacob Quack | 106 x 76 cm | SAVP, Topografische Atlas, TA_ALG_224

2.2 | Het boerenleven op Voorne-Putten

Ondanks de voortdurende dreiging van overstromingen, misoogsten, epidemieën en andere plagen, was het leven voor de meeste inwoners van Voorne-Putten behoorlijk goed. En dat was vooral te danken aan wat het vruchtbare land voortbracht.

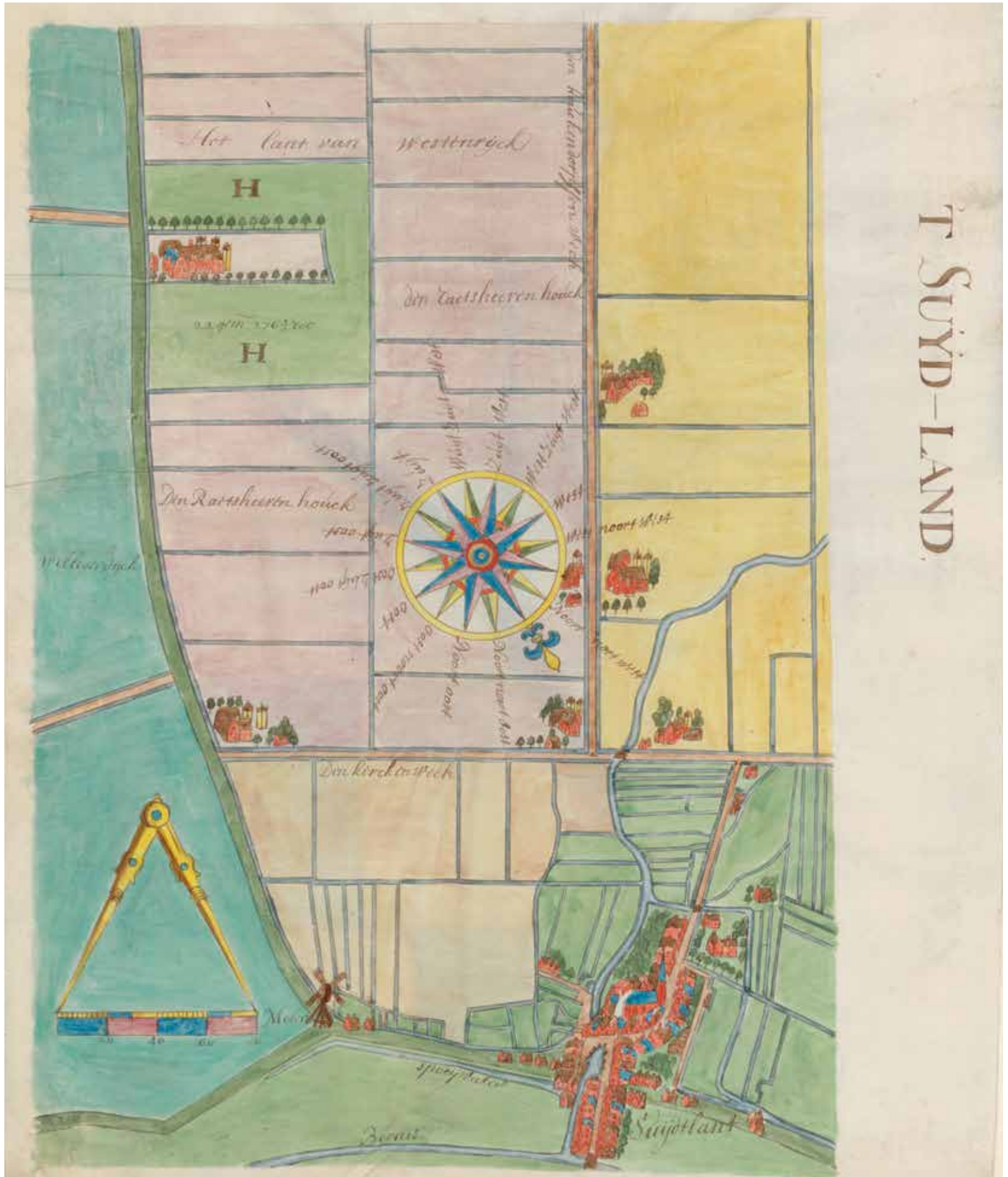
De boeren op Voorne leefden voornamelijk van akkerbouw, terwijl in Putten de nadruk meer op veeteelt lag. De grens tussen akkers en weiland is min of meer te herleiden naar de ouderdom van de polder. De oudste en dus laagst gelegen polders - zoals Abbenbroek en de polders op Putten - waren in feite te nat voor de landbouw, zodat ze ingericht waren als wei- en graslanden waar koeien en schapen graasden. De later bedijkte en daardoor hoger gelegen polders hadden een vruchtbare kleibodem, die intensief gebruikt werd voor het verbouwen van landbouwgewassen. De Brielse belastinggaarder Jan Kluit (1722-1811), die vele jaarboeken schreef, roemde de landbouw op Voorne: *“Hier ziet men over 't algemeen de koornackers met graanen weelig groeijen en daernevens weder het vee in aangename weiden graazen. Men kan teregt zeggen dat dit landt alles voortbrengt wat een mensch voor zijn bestaan nodig heeft.”*

Welvarend platteland

De boeren produceerden een brede variëteit aan producten. Naast voedingsmiddelen als tarwe en peulvruchten (aardappelen verschenen pas na 1700) kweekten ze gewassen voor de lokale industrie: lijnzaad voor olie, vlas voor linnen en meekrap voor kleurstoffen. Rond Brielle werd tabak geteeld en op de zandgronden bij Oostvoorne verbouwden de boeren rogge, boekweit en tuinbouwproducten zoals asperges, die volgens Kluit tot *‘de allerbeste van Holland’* behoorden. De bossen nabij het duingebied rond Oostvoorne en Rockanje verschaften de bewoners brandhout en vormden het leefgebied van allerlei wild. Zonder toestemming was het evenwel verboden te jagen op de fazanten, patrijzen, hazen en konijnen. In de zomer verzamelden imkers honing uit de bijenkorven. En vanuit de havens van de verschillende dorpen - en dan met name Zwartewaal - voeren tientallen vissersschepen de rivier de Maas en de Noordzee op om te vissen op zalm, haring, schelvis en ansjovis, maar ook op oesters, mosselen en garnalen. Het vee droeg ook bij aan het succesverhaal van Voorne-Putten. Eeuwenlang liepen er uitsluitend roodbonte koeien rond, die vermaard waren vanwege hun vlees: de slachters in de wijde omtrek betaalden grif voor de vette koeien. Melk was slechts kort houdbaar, zodat dit uitsluitend voor eigen gebruik was. Uiteraard kon het worden gekarnd tot langer houdbare boter en kaas, maar dit leverde weinig op.

3.3 | Buitenlandse investeerders op Voorne-Putten

Een belegging in land was altijd een verstandige investering. De verpachting aan boeren vormde immers een solide bron van inkomsten en het landbezit kon bovendien dienen als onderpand voor leningen. Veruit het meeste land was in eigendom van lokale eigenaren en (kerkelijke) instellingen, maar als ze de kans kregen grepen ook investeerders van buiten de regio hun kans. Dat deden bijvoorbeeld Paulus van Beresteijn en Nicolaas van der Dussen.

Gefortuneerde koopman

Paulus van Beresteijn (1548-1625) werd in Haarlem geboren en werd koopman in meekrap en wijn. Hij vocht mee in het Beleg van Haarlem in 1573 en huwde in 1576 met de Delftse Volckera Claesdr Knobbert. Hij wist een fortuin op te bouwen en groeide uit tot de stamvader van een succesvol geslacht. In 1592 liet hij zich vereeuwigen door Jacob Willemsz Delff; het schilderij bevindt zich tegenwoordig in de collectie van het Rijksmuseum. Vanaf 1596 belandde hij in het stadsbestuur: van 1597 tot 1601 was hij schepen en van 1601 tot 1604 diende hij een termijn als burgemeester van Delft, en deed dat opnieuw van 1606 tot 1608. Omstreeks die tijd begon hij land op te kopen op Voorne-Putten. Op 13 mei 1606 kocht hij buiten de Landpoort van Geervliet diverse gemeten land in de polders Nieuw Hoenderhoek en Nieuw Noordeland en in 1607 zeven lijnen in het Rammeland. De daaropvolgende jaren breidde hij het bezit gestaag uit, bijvoorbeeld met 6,5 gemet in het 'Galgelandek' en 11 gemet aan de Ratdijk (eertijds genoemd De Broek). Ook in de ambachten Oudenhorn, Nieuwenhoorn en Spijkenisse wist hij percelen aan te kopen. Om het overzicht op al dat versnipperde landbezit te houden, liet Paulus van Beresteijn een atlas samenstellen, die later is uitgebreid met kaarten van percelen die zijn zoon aankocht. Zodoende ontstond het 'Kaartboek van diversche Landen leggende in Putten Voorn ende omtrent Delft', dat gebieden uit heel Zuid-Holland bevat. Hoewel het in de meeste gevallen slechts om een pagina met een ingekleurd en genummerd perceel gaat, is in dit geval ook het dorp Heenvliet anno 1609 in kaart gebracht.

Rijke regent

Mr. Nicolaas van der Dussen (1636-1719) uit Delft was heer van Zouteveen en werd na zijn huwelijk met Lydia van Beveren in 1665 ook heer van Oost-Barendrecht. Hij verruilde Delft dat jaar voor Dordrecht, waar hij secretaris werd en diverse bestuurlijke functies bekleedde, zoals dat van schepen, maar hij was ook baljuw en dijkgraaf van Strijen. Het was voor grootgrondbezitters zoals hij gebruikelijk dat hij zo'n functie in de polder kreeg. Op Voorne-Putten had hij echter aanzienlijk minder land in eigendom; het waren vooral losse en verspreid liggende percelen, zodat hij hier niet in aanmerking kwam voor zo'n prestigieus ambt. Naast zijn aanzienlijke landbezit in de Hoeksche Waard staan in zijn atlas ook de landerijen die Nicolaas van Dussen bij Simonshaven, Zuidland en in de Oude Uitslag van Putten bezat. De kaarten zijn tussen 1684 en 1705 door diverse kaartenmakers gemaakt. Omdat er van Zuidland geen transportakten van vóór 1743 bewaard zijn gebleven, is het onduidelijk wanneer Nicolaas het afgebeelde perceel langs de Drogendijk in Zuidland heeft weten te verwerven.

Vermoedelijk erfde Nicolaas' tweede zoon Pieter het stuk land, dat vervolgens naar diens zoon Nicolaes van der Dussen Pietersz (1714-1778) overging. Hij was het die het op 30 juli 1774 voor f 3.680,- verkocht aan de Dordtse koopman Cornelis Pappegaay. Zo bleef het stuk land in handen van 'buitenlandse' investeerders.

NB. Het perceel is te vinden op kaart 4.8, in het midden van de onderste rij percelen. Nr. 5 in 'Den I. Raadsheren Hoek'.

3.12 | Het Putse Kerkhof en het Spui

Nadat het Oude Land van Putten door overstromingen was verwoest, vormde de in 1533 aangelegde Gaddijk voortaan de oostelijke grens van de Ring van Putten. Enkele tientallen jaren later werden de buitendijkse gorzen toch weer opnieuw ingepolderd: in 1558 de Oude Uitslag van Putten, gevolgd door de Nieuwe Uitslag van Putten in 1565.

Op de kaart uit 1580 is een aantal opvallende details te zien, waarvan de verdronken kerk van Putten de meest in het oog springende is. De ruïne ligt tegen de oostelijke dijk van de Wolvenpolder, die hier nog als *'t Land genaemd 't Kerckhof'* staat aangeduid. Nadat Reijnier de Wolff de dijken had laten verstevigen en op een terp tegen de noordelijke dijk een kapitale stee liet bouwen, veranderde de Kerckhofspolder in Wolvenpolder. Ofschoon het vroegere kerkhof is weggespoeld, herinnert de naam van de zuidelijke dijk, de Kerckhofsdijk, nog aan de historie van de verwoeste polder Putten. Lange tijd stond er ook een boerderij met de naam *'het Putse Kerckhoff'*.

Het Tolhuis

Sinds de doorbraak van het Land van Putten was het Spui door de schurende werking van het langstromende water steeds dieper geworden, waardoor het een alternatief vormde voor de scheepvaart die de Bernisse niet meer kon passeren. Daarom was in 1552 de tol van Geervliet verplaatst naar het Spui: de dijk tussen Hekelingen en het Spui heet nog steeds de Toldijk. De jaarrekening van deze tol maakt duidelijk dat het Spui druk bevaren werd: in 1563 was de opbrengst zeventuizend gulden tegenover tachtig gulden bij de tol bij Geervliet.

Toch gingen er stemmen op om het Spui af te dammen en in te polderen, zodat Putten en de Beijerlanden weer als vanouds één gebied vormden. Dat zou bijvoorbeeld de polder Schuddebeurs goed uitkomen, omdat het onderhoud van de dijk langs het Spui steeds duurder werd. De bezwaren wogen echter zwaarder: de waterhuishouding van een groot deel van Putten zou in gevaar komen en bovendien had Amsterdam in 1554 het recht van doorvaart verworven van het 'Spoye', die *'soe bequame diep is'* dat het een goed alternatief vormde voor de *'deurtocht van Bernisse'*, *'t welck oock althans zoe verlandt ende toegelopen is, dat die gelaten scepen,*

maetlijck groot zijnde, daerdeur bij faulte van den water nyet zeulen en moegen'. Amsterdam zou de afdamming van het Spui als een aantasting van haar rechten beschouwen en een fikse genoegdoening eisen. Om haar eigen handel te bevorderen hoopte Dordrecht juist wel op het inpolderen van het Spui. Kortom, de meningen waren flink verdeeld.

De bedijking van de Beijerlanden was in 1557 begonnen onder leiding van Lamoraal I van Gavere, graaf van Egmont, en genoemd naar zijn vrouw Sabina van Beieren. Het land behoorde toen al niet meer tot het grondgebied van Putten. Lamoraal van Egmont was de discussie over het afdammen van het Spui gestart en uiteindelijk zou het proces zich vele jaren voortslepen. Voor en tegenstanders bestookten elkaar met getuigenverklaringen over de waterstaatkundige veranderingen in de voorgaande eeuwen en diepten antieke plannen op om het Spui af te dammen. Het eigendomsrecht van het Spui werd betwist en de kosten en baten van de uiteenlopende plannen nauwkeurig tegen elkaar afgezet. De politieke situatie maakte er tenslotte een einde aan. De graaf van Egmond werd – samen met de graaf van Horne – door de Raad van Beroerten veroordeeld wegens hoogverraad en in 1568 onthoofd. Zijn bezittingen, waaronder het Spui, werden in beslag genomen en gingen in de daaropvolgende jaren in verschillende handen over, waarna er eindelijk overeenstemming werd bereikt en het besluit viel om het Spui open te houden.

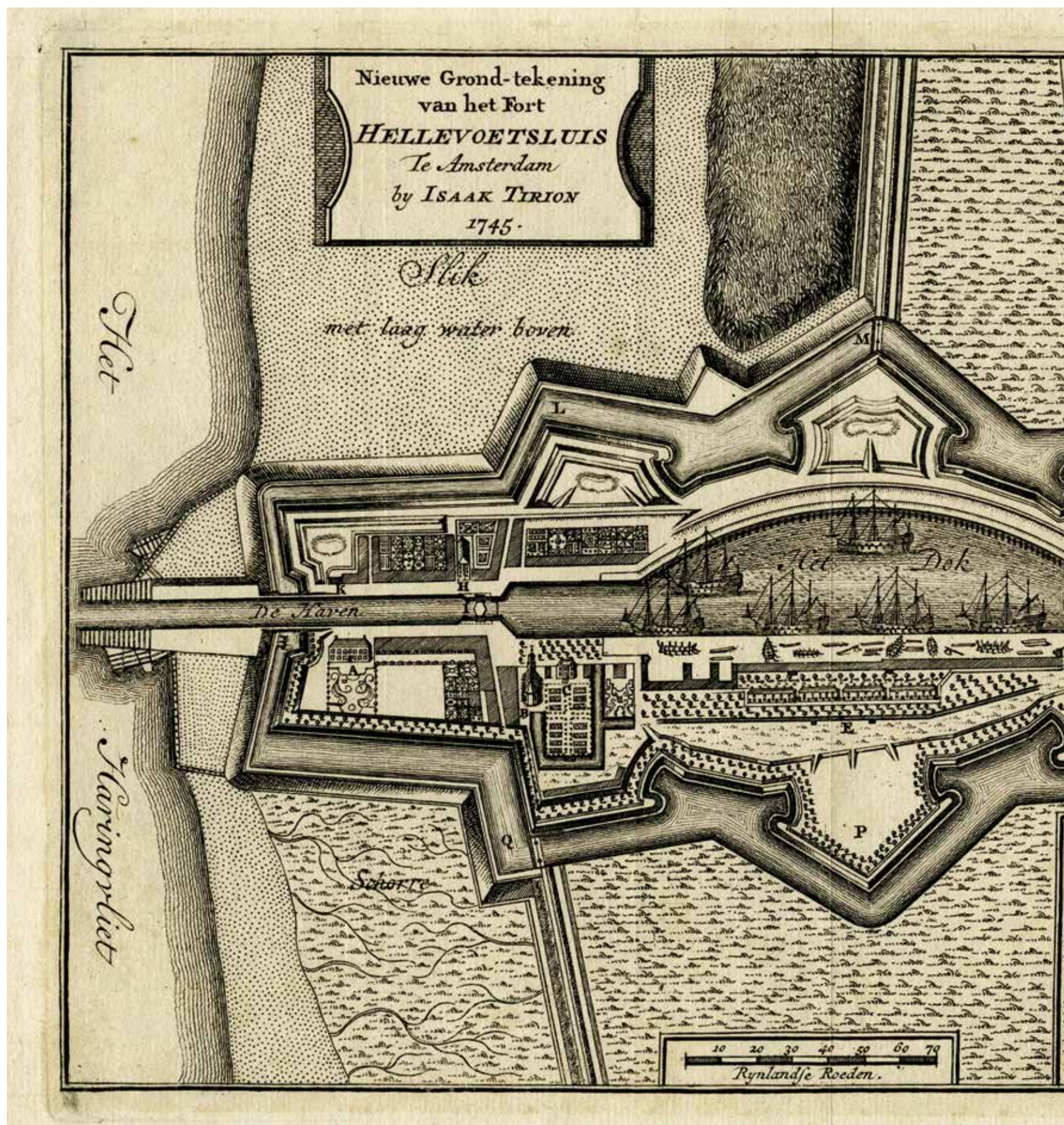
Nieuwe eigenaren

Zoals alle nieuw ontstane en bedijkte landen was ook de nieuwe polder *'De Oude en Nieuwe Uitslag van Putten'* eigendom van de Staten van Holland. Vanwege de hoge kosten van de oorlog tegen Spanje werd de polder in 1595 verkocht, deels aan landsadvocaat Johan van Oldenbarnevelt. Later ging het bezit over in handen van burgemeester Jacob de With, vader van Johan de With, die op zijn beurt vanaf 1656 de functie van dijkgraaf van de polder bekleedde. Hij was sinds 1653 ook al raadpensionaris, waardoor hij geen tijd had om zich bezig te houden met lokale kwesties als ruzies om het rooien van bomen. Hij liet weten dat hij door de *'menichvuldige occupasien ende besoignien die hem dagelijcx in de bedieninge van sijn ampt voorquaemen'* in feite geen tijd had om zijn functie als dijkgraaf te vervullen en hij drong er op aan een ander in zijn plaats te benoemen. In de loop der jaren vervulden leden van aanzienlijke families het ambt van dijkgraaf, maar lieten vaak een plaatsvervanger de zaken waarnemen.

4.13 | Hellevoetsluis in de achttiende eeuw

Nadat stadhouder Willem III in 1688 had ingezien dat Hellevoetsluis op een zeer strategische plek nabij zee lag, gaf hij opdracht om de vervallen verdedigingswerken op te knappen. Tussen 1695 en 1710 onderging Hellevoetsluis een complete metamorfose, waarna het weer een moderne vesting was die goed te verdedigen viel.

Isaac Tirion's 'Hedendaegsche historie' geeft een beschrijving van de wijze waarop de haven beschermd werd tegen ongewenste indringers. "Van de drie poorten van het fort is één de landpoort naar Den Briel en zijn twee overige waterpoorten aan het eind van de haven." Het is niet bekend hoe de Brielse Poort er oorspronkelijk uit zag; ongetwijfeld was deze geheel opgetrokken van hout. Over de gracht lag een houten ophaalbrug en er was sprake van houten sluisdeuren. Bovendien stond er pal naast de Brielse poort een houten molen. Omstreeks 1772 werd de Brielse Poort verbouwd, waarbij het een elf meter lange overdekte doorgang met kruisgewelven kreeg.

Haven en dok

"De twee havenhoofden, ten dele van steen en hout gemaakt, kunnen des nachts door middel van een ketting gesloten worden. De palen zijn voor het merendeel 110 voet diep geheid en gemiddeld twee voet dik. Deze stevige palen zijn nodig in verband met de sterke stroom langs de oever. Aan iedere zijkant van de waterpoorten staan batterijen met 37 stukken metaal geschut, die beide 12 tot 36 pond kunnen wegschieten." Het havenhoofd was tevens de aanlegplaats van de Engelse pakketboot, die sinds 1660 een rechtstreekse verbinding tussen Engeland en de Republiek onderhield. De schepen vervoerden onder andere brieven, pakketten en passagiers. Wekelijks vonden twee afvaarten vanuit Hellevoet op Harwich plaats: op woensdag en zaterdag. Hellevoetsluis vormde op deze manier een schakel in de verkeersstroom tussen Londen en Amsterdam. In 1686 werd de dienst tijdelijk overgeplaatst naar Brielle, maar in 1697 liep de verbinding weer op Hellevoetsluis.

De beschrijving van Tirion vervolgt: "Binnen het fort is aan het eind van de haven een schutsluis met een doorvaartwijdte van 48 voet, die gesloten kan worden met twee zware eb- en twee stevige vloeddeuren. Over deze Spui ligt een brug, die met raderwerk en rollen open- en dichtgedraaid kan worden. Dit openen en sluiten geschiedt evenwel zeer langzaam en met veel moeite." Via de brug over de schutsluis belandde men in het Dok, waar de oorlogsschepen lagen afgemeerd en onderhouden konden worden op de 'Timmerwerf van de Admiraliteit op de Maze'. Langs de kade van het Dok stonden werkloodsen en magazijnen.

VOC

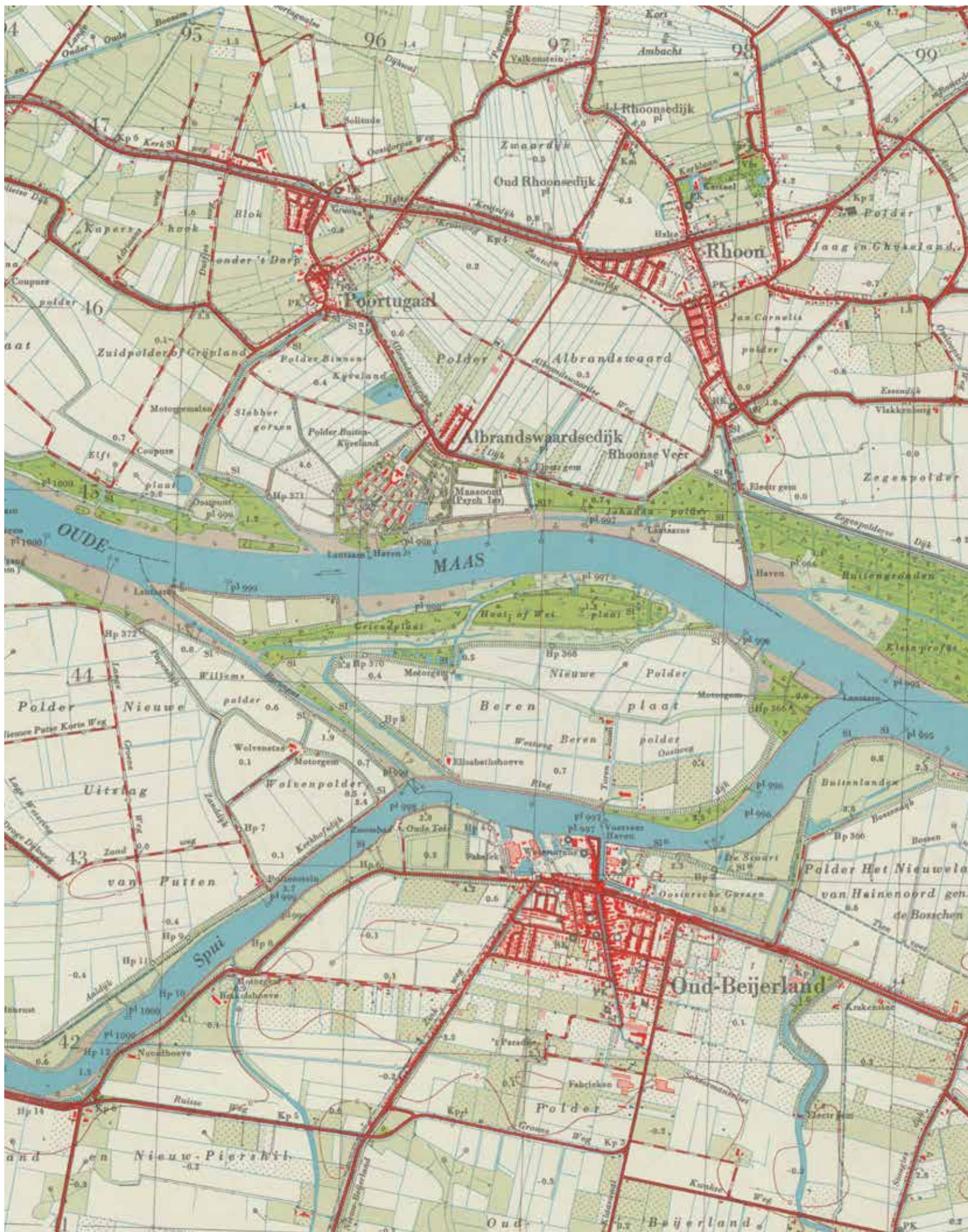
De Verenigde Oostindische Compagnie was in de zeventiende en achttiende eeuw actief in Hellevoetsluis. Vooral de VOC-kamers Delft en Rotterdam maakten gebruik van de haven. Goederen werden met kleine schepen van en naar Rotterdam en Delft gebracht. Op de rede lagen de grote Oost-Indiëvaarders die werden uitgerust voor vertrek, of uitgeladen bij terugkomst. De VOC beschikte in Hellevoet over een kleine timmerwerf, die gevestigd was aan de oostzijde van de haven.

Tallose inwoners van Hellevoetsluis vonden werk bij de VOC. Er waren toezichthouders, sjouwers, bewakers en 'gabuleurs', die de specerijen uit de Oost losten en sorteerden. In 1780 moest de schout een overzicht opstellen van de weerbare mannen in Hellevoetsluis die een burgerwacht konden vormen. Vele mannen konden niet op die lijst worden geplaatst, omdat ze werkten voor de VOC of de WIC: maar liefst 45 mannen behoorden tot die groep.

Barakken

"Ten oosten van de haven staan de voornaamste gebouwen, zoals het Admiraliteitsmagazijn, het Logement der Admiraliteitsheren met zijn fraaie tuin, het Magazijn der Gecommitteerde Raden met het logement en een aantal woonhuizen. Achter de timmerwerf staan de barakken der soldaten." Oorspronkelijk stonden de barakken ter hoogte van de Westkade. Nadat de polder het Weergors omstreeks 1673 ten onder was gegaan en het water de verdedigingswerken en de daarachter staande barakken langzaam dreigde weg te spoelen, werden ze in het voorjaar van 1676 verplaatst naar de oostzijde van het dok, langs de latere Opzoomerlaan. De gebouwen waren bedoeld als onderkomen voor officieren en manschappen. In oorlogstijd was er in elk gebouw plek voor de inkwartiering van ongeveer acht onderofficieren en tachtig manschappen, maar in vreedstijd waren de barakken ingericht als woonruimte voor (gehuwde) officieren en kantoorruimte voor onder meer de magazijnmeester en artilleriesmagazijnmeester. In de barakken bevonden zich bovendien keukens, bergplaatsen, een smidswerkplaats en een kledingmagazijn.

6.7 | Van water naar land

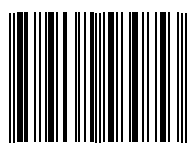
De geschiedenis van Voorne-Putten in oude kaarten

De *Historische Atlas van Voorne-Putten* vertelt het verhaal van de eilanden aan de hand van tientallen oude kaarten en plattegronden. Deze topografische tijdreis toont de vorming van het vroegste landschap, de inrichting van de ingepolderde kleigronden tot vruchtbare akkers, de gezamenlijke strijd tegen dijkdoorbraken en de opkomst van dorpen en steden.

In de loop van eeuwen liet het wonen en werken van de bewoners overal sporen na. Zo werden de contouren en het karakter van Voorne-Putten bepaald. Vooral na de Tweede Wereldoorlog maakte de regio ingrijpende ontwikkelingen door. Om de toekomst van het boerenbedrijf te garanderen vond de ruilverkaveling plaats, die dit eeuwenoude cultuurlandschap vernietigde. Bovendien werden grote gebieden opgeslokt door de voortdurende uitbreiding van de Rotterdamse haven.

De *Historische Atlas van Voorne-Putten* brengt al deze boeiende landschappen met heldere kaarten en begeleidende teksten op een toegankelijke wijze in beeld.

Bob Benschop is medewerker van het Streekarchief Voorne-Putten.

9 789462 584853

in samenwerking met

S T R E E K
A R C H I E F

Voorne - Putten

WWW.WBOOKS.COM